

Історіографія

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-01/233-243>

УДК (UDC) 930.1 : 94

LOCAL HISTORY ISSUES IN THE SCIENTIFIC AND JOURNALISTIC ACTIVITIES OF BOHDAN KHAVARIVSKY

Leonid Kravchuk*

Abstract

The article aims to analyze the regional history issues in the scientific and journalistic activities of Bohdan Khavarivskiyi and to determine his contribution to the study of history, heraldry, religious heritage, and archival affairs in the Ternopil region. The study seeks to systematize and generalize his scholarly and journalistic works, which address various aspects of regional history, including the history of settlements, urban symbolism, the role of archives in preserving historical memory, and the development of the regional history movement.

Methodology. The study employs a historical and analytical approach, which involves examining Bohdan Khavarivskiyi's scholarly and journalistic works in the context of Ukrainian regional historiography. The research applies comparative analysis, critical interpretation of archival materials, content analysis of his articles in periodicals, and synthesis of the obtained data to identify key trends in his studies. Additionally, an interdisciplinary approach is utilized, integrating historical, ethnographic, philological, and heraldic research.

Scientific Novelty. For the first time, a comprehensive analysis of Bohdan Khavarivskiyi's contributions to local history as an integral part of Ukrainian historiography and regional studies has been conducted. The study identifies the main thematic areas of his research: the history of settlements in the Ternopil region, the study of urban heraldry, the analysis of archival materials – particularly documents from the State Archive of the Ternopil region – and the promotion of the region's religious history. The article also characterizes his methodological approach, which is based on the examination of primary sources and the introduction of little-known archival documents into scholarly discourse.

Conclusions. Bohdan Khavarivskiyi's scientific and journalistic activities made a significant contribution to the development of local history in the Ternopil region and the formation of regional historical memory. His research on heraldry, the history of cities and villages, archival materials, and religious heritage has become a valuable source for studying the local history and ethnocultural identity of the region. Of particular significance are his works on the coats of arms of cities and towns in the Ternopil region, the history of Kremenets, Ternopil, and Borshchiv districts,

---

* Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Higher School Pedagogy and Social Disciplines, Ivan Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ternopil, Ukraine. E-mail: kravchuklv@tdmu.edu.ua.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0805-6709>

the analysis of the activities of the Pochaiv Lavra, and the preservation of historical documents. His exploration of archival sources and lesser-known historical events enables a rethinking of the Ternopil region's development as an important center of Ukrainian culture and history.

The scholarly legacy of Bohdan Khavariivskyi remains relevant and promising for further research in the field of local history. His works can serve as a foundation for new investigations aimed at expanding knowledge about regional history, the evolution of urban heraldry, and the preservation of the documentary heritage of the region.

Keywords: Bohdan Khavariivskyi, local history, history of the Ternopil region, urban heraldry, regional historiography, historical memory

КРАЄЗНАВЧА ПРОБЛЕМАТИКА У НАУКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БОГДАНА ХАВАРІВСЬКОГО

Леонід Кравчук*

Анотація

Метою статті є аналіз краєзнавчої проблематики у науково-публіцистичній діяльності Богдана Хаварівського та визначення його внеску у вивчення історії, геральдики, релігійної спадщини й архівної справи Тернопільщини. Дослідження спрямоване на систематизацію та узагальнення його науково-публіцистичних праць, що висвітлюють різні аспекти краєзнавчих студій, зокрема історію населених пунктів, міську символіку, роль архівів у збереженні історичної пам'яті та розвиток краєзнавчого руху в регіоні.

Методологія. Дослідження базується на історико-аналітичному підході, що передбачає аналіз науково-публіцистичних праць Богдана Хаварівського у контексті розвитку українського краєзнавства. Використано методи порівняльного аналізу, критичного осмислення архівних матеріалів, контент-аналізу його статей у періодичних виданнях та синтезу отриманих даних для виявлення основних тенденцій його досліджень. Також застосовано міждисциплінарний підхід, який поєднує історичні, етнографічні, філологічні та геральдичні дослідження.

Наукова новизна. Уперше здійснено комплексний аналіз краєзнавчих досліджень Богдана Хаварівського як складової частини розвитку української історіографії та регіонального дослідництва. Виокремлено основні тематичні напрями його праць: історія населених пунктів Тернопільщини, дослідження міської геральдики, вивчення архівних матеріалів, зокрема документів Державного архіву Тернопільської області, та популяризація релігійної історії регіону. Охарактеризовано методологічні засади його підходу до вивчення краєзнавчих аспектів, що ґрунтуються на аналізі первинних джерел та введенні маловідомих архівних документів у науковий обіг.

Висновки. Науково-публіцистична діяльність Богдана Хаварівського зробила значний внесок у розвиток краєзнавства Тернопільщини та формування регіональної історичної пам'яті. Його дослідження геральдики, історії міст і сіл, архівних матеріалів та релігійної

---

* доктор історичних наук, професор кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету імені Івана Горбачевського, Тернопіль, Україна. E-mail: kravchuklv@tdmu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0805-6709>

спадщини стали важливим джерелом для вивчення локальної історії та етнокультурної ідентичності регіону. Особливе значення мають його праці, присвячені гербам міст і містечок Тернопілля, історії Кременецького, Тернопільського та Борщівського районів, аналізу діяльності Почаївської лаври та збереженню історичних документів. Висвітлення архівних джерел та маловідомих історичних подій дозволяє по-новому осмислити розвиток Тернопільщини як важливого центру української культури та історії.

Наукова спадщина Богдана Хаварівського залишається актуальною та перспективною для подальших досліджень у сфері краєзнавства. Його роботи можуть слугувати основою для нових наукових розвідок, спрямованих на розширення знань про локальну історію, розвиток міської геральдики та збереження документальної спадщини регіону.

Ключові слова: Богдан Хаварівський, краєзнавство, історія Тернопільщини, міська геральдика, регіональна історія, історична пам'ять

Цитування: Кравчук, Л. (2025). Краєзнавча проблематика у науково-публіцистичній діяльності

Богдана Хаварівського. *Консенсус*, 1, 233–243. <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-01/233-243>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/158>

Постановка проблеми. Краєзнавство як наукова дисципліна відіграє важливу роль у формуванні історичної пам'яті та культурної ідентичності регіонів. Вивчення історії, геральдики, архівних матеріалів, етнографічних особливостей та релігійного життя окремих місцевостей дозволяє глибше зрозуміти загальнонаціональні процеси, що відбувалися в Україні в різні історичні періоди. У цьому контексті особливо цінними є дослідження вітчизняних істориків і краєзнавців, які, спираючись на архівні документи, усні свідчення та історичні артефакти, реконструюють історію окремих міст, сіл та культурних явищ.

Однією з ключових постатей у вивченні історії Тернопільщини є Богдан Хаварівський (1947–2018) – історик, архівіст, краєзнавець, публіцист і дослідник, який понад півстоліття присвятив збереженню та популяризації культурної спадщини регіону. Його краєзнавча діяльність охоплює широкий спектр тем: від вивчення історії міст і сіл Тернопільщини, аналізу міської геральдики та збереження архівних матеріалів до дослідження етнографічних особливостей та ролі церкви в суспільному житті. Значний обсяг його науково-публіцистичних праць присвячено питанням релігійної історії краю, зокрема діяльності Почаївської лаври та церковним архівам, які містять цінну інформацію про соціально-економічний і культурний розвиток регіону.

Богдан Хаварівський активно співпрацював з іншими дослідниками, зокрема, з Олегом Клименком та Олегом Гайдаєм, результатом чого стали численні наукові та публіцистичні статті, монографії, бібліографічні покажчики та виступи на конференціях. Його дослідження з міської геральдики, опубліковані у виданнях «Нова тернопільська газета», «Рада», «Вільне життя», є цінним внеском у вивчення символіки населених пунктів Тернопільщини. Роботи Хаварівського щодо історії міст і містечок краю, таких як Кременець, Тернопіль, Борщів, Ланівці, Терехівля та інші, розкривають багатовікову еволюцію цих населених пунктів, їхні культурні, економічні та політичні трансформації.

Окремий напрям його краєзнавчих досліджень присвячено архівним матеріалам, що зберігаються в Державному архіві Тернопільської області. Зокрема, його статті про гербові марки Тернополя періоду Другої світової війни відкривають нові аспекти вивчення міської адміністрації та фінансових механізмів того часу.

Історіографія проблеми. Останні наукові дослідження засвідчують зростаючий інтерес до комплексного аналізу життя та діяльності Богдана Хаварівського, що зумовлено необхідністю ґрунтовного осмислення його внеску в розвиток архівної справи, освітньої сфери та громадсько-політичного руху. Актуальність цього напрямку підтверджується дослідженнями провідних учених, зокрема Г. Буяк¹, А. Кліша, Я. Сека² й інших, які розглядають його роль у національно-демократичному русі, концептуальні засади розвитку національної освіти, механізми збереження історичної пам'яті та формування системи документальних архівів.

Окремий науковий інтерес становить аналіз архівних матеріалів та особового фонду Хаварівського (М. Бармак, Р. Мельник³), що є цінним джерелом для реконструкції його біографії та дослідження його внеску в наукову, культурно-просвітницьку та громадську діяльність. Важливим аспектом дослідження є також вивчення мемуарних свідчень його сучасників, які дозволяють глибше зрозуміти особистісний вимір його діяльності та значення його інтелектуальної спадщини в контексті розвитку української гуманітарної науки.

Метою статті є аналіз краєзнавчої проблематики у науково-публіцистичній діяльності Богдана Хаварівського та визначення його внеску у вивчення історії, геральдики, релігійної спадщини й архівної справи Тернопільщини. Дослідження спрямоване на систематизацію та узагальнення його науково-публіцистичних праць, що висвітлюють різні аспекти краєзнавчих студій, зокрема історію населених пунктів, міську символіку, роль архівів у збереженні історичної пам'яті та розвиток краєзнавчого руху в регіоні.

Виклад основного матеріалу. У науково-публіцистичній діяльності Богдана

---

¹ Буяк Г. Становлення Богдана Хаварівського як особистості, громадсько-політичного і культурно-просвітницького діяча (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. Вип. 2 (47). 2022. С. 67–74; Буяк Г.Б. Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Богдана Хаварівського (1948–2016 рр.): історіографія проблеми. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XIV: Виміри сталого розвитку в теорії та практиці / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Льницький]. Конін-Ужгород-Перемишль-Херсон: Посвіт, 2023. С. 14–16.

² Кліш А., Секо Я. Спогади як джерело вивчення життя та діяльності Богдана Хаварівського. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2024. Випуск № 12 (30). С. 1495–1507. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12\(30\)-1495-1506](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12(30)-1495-1506)

³ Бармак М.В., Мельник Р.П. Особовий фонд Богдана Хаварівського як джерело вивчення його життя та діяльності. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 1(31). С. 2021–2033. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-2021-2033](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-2021-2033)

Хаварівського значне місце займають дослідження, присвячені краєзнавчій тематиці Тернопільщини.

У співавторстві з О. Гайдаєм і В. Ханасом, Богдан Хаварівський підготував монографію «Предтеча: Польський рух Опору на Тернопільщині 1939–1941 рр.», видану Державним архівом Тернопільської області у 2002 році⁴. Це дослідження детально висвітлює діяльність польських підпільних організацій у період радянської окупації Західної України. Автори, спираючись на архівні документи, розкривають структуру, методи та масштаби опору польського населення, підкреслюючи його вплив на подальші національно-визвольні рухи в регіоні. Праця є важливим внеском у розуміння міжетнічних відносин та політичних процесів того часу на Тернопільщині.

У 1996 р. вийшла друком книга «Хто пожав “Бурю”?: Армія Крайова на Тернопіллі (1941–1945 рр.)»⁵, створена у співавторстві з О. Гайдаєм і В. Ханасом. Це дослідження присвячене діяльності Армії Крайової на території Тернопільщини під час Другої світової війни. Автори аналізують операцію «Буря», метою якої було відновлення польської державності, та її наслідки для польсько-українських відносин. Книга базується на широкому спектрі джерел, включаючи архівні матеріали та свідчення очевидців, що дозволяє глибоко зрозуміти складність військово-політичної ситуації в регіоні.

У співавторстві зі С. Півтораком і В. Уніятю, Богдан Хаварівський підготував книгу «Євреї на Тернопільщині»⁶, видану у 2010 р. Це дослідження охоплює історію єврейської громади в регіоні від її зародження до сучасності. Автори детально розглядають культурний, економічний та соціальний внесок євреїв у розвиток Тернопільщини, а також трагічні події Голокосту та їх вплив на демографічну ситуацію. Книга містить багатий фактичний матеріал, що базується на архівних документах, статистичних даних та усних історіях, що робить її цінним джерелом для дослідників історії єврейства в Україні.

Загалом, краєзнавчі дослідження Богдана Хаварівського та його співавторів значно збагачують розуміння історичних процесів на Тернопільщині, висвітлюючи складні та багатогранні взаємини між різними етнічними спільнотами регіону.

У науково-публіцистичній діяльності Богдана Хаварівського значне місце займають дослідження, присвячені міській геральдиці Тернопільщини.

Спільно з О. Клименком він підготував низку праць, що детально аналізують історію та символіку гербів міст і містечок регіону. У 2003 р. вийшла друком

---

⁴ Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В. Предтеча: Польський рух Опору на Тернопільщині 1939–1941 рр. / Держархів Тернопільської області; наук. ред.: С. Ткачов. Тернопіль: Підручники & посібники, 2002. 112 с.

⁵ Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В. Хто пожав “Бурю”?: Армія Крайова на Тернопіллі (1941–1945 рр.). Тернопіль: [б. в.], 1996. 176 с.

⁶ Півторак С., Уніят В., Хаварівський Б. Євреї на Тернопільщині. Тернопіль: Терно-граф, 2010. 120 с.

монографія «Міська геральдика Тернопільщини»⁷. Це фундаментальне дослідження обсягом 500 сторінок присвячене еволюції гербів населених пунктів Тернопільщини, що історично мали міський статус. Автори здійснили глибокий аналіз геральдичних символів, виявили та ввели до наукового обігу нові матеріали, зокрема геральдичні, нумізматичні та топонімічні джерела. Книга стала важливим внеском у вивчення історії та культури регіону, надаючи читачам можливість ознайомитися з багатою символікою міст Тернопільщини.

У період з 2000 по 2002 рік О. Клименко та Богдан Хаварівський опублікували серію статей під загальною назвою «Герби Тернопілля» у «Новій тернопільській газеті» та газеті «Вільне життя».

Кожна стаття була присвячена окремому населеному пункту, його історії та геральдичним символам. Серед розглянутих міст і сіл – Борщів⁸, Буданів⁹, Буцнів¹⁰, Великі Бірки¹¹, Вишгородок¹², Вишнівець, Вербів¹³ і Стіжок¹⁴, Кременець¹⁵. Автори детально описували походження та значення місцевих гербів, пов'язуючи їх із історичними подіями та особливостями розвитку кожного населеного пункту. Ці публікації сприяли популяризації знань про місцеву геральдику серед широкого загалу та підвищенню інтересу до історії рідного краю.

У співавторстві з О. Гайдаєм, Богдан Хаварівський підготував статтю «Гербові марки міської управи Тернополя 1941 року»¹⁶, опубліковану в газеті «Тернопіль вечірній» у 2002 р. У цій роботі дослідники розглянули унікальні філателістичні матеріали – гербові марки, випущені міською управою Тернополя під час німецької окупації в 1941 р. Автори проаналізували дизайн марок, їхню символіку та історичний контекст випуску, підкреслюючи їхню цінність як джерела для вивчення місцевої історії та геральдики. Ця стаття є важливою для філателістів, істориків та краєзнавців, оскільки відкриває маловідомі сторінки історії Тернополя.

Загалом, праці Богдана Хаварівського роблять вагомий внесок у дослідження та

---

⁷ Клименко О., Хаварівський Б. Міська геральдика Тернопільщини / Держ. архів Терноп. області. Тернопіль: Воля, 2003. 500 с.

⁸ Клименко О., Хаварівський Б. Борщів. *Нова тернопільська газета*. 2001. № 2. С. 1.

⁹ Клименко О., Хаварівський Б. Буданів. *Нова тернопільська газета*. 2000. 19 грудня. С. 1.

¹⁰ Клименко О., Хаварівський Б. Буцнів. *Нова тернопільська газета*. 2001. 3 жовтня. С. 2-3.

¹¹ Клименко О., Хаварівський Б. Великі Бірки. *Нова тернопільська газета*. 2001. 21 лютого. С. 1.

¹² Клименко О., Хаварівський Б. Вишгородок. *Вільне життя*. Тернопіль. 2001. 22 листопада. С. 8.

¹³ Клименко О., Хаварівський Б. Вишнівець; Вербів. *Нова тернопільська газета*. 2001. 6 червня. С. 1.

¹⁴ Клименко О., Хаварівський Б. Стіжок. *Вільне життя*. 2002. 7 лютого. С. 8.

¹⁵ Хаварівський Б., Гайдай О. До питання про герб Кременця. *Кременець. Шлях крізь віки*: Програма наук. конф. з нагоди 775-річчя першої писемної згадки про місто і 65-річчя Кременецького краєзнавчого музею. Кременець, 2002. С. 2.

¹⁶ Гайдай О., Хаварівський Б. Гербові марки міської управи Тернополя 1941 року. *Тернопіль вечірній*. 2002. 28 серпня. № 35. С. 10.

популяризацію міської геральдики Тернопільщини. Його роботи сприяють глибшому розумінню історичних процесів, що впливали на формування місцевих символів, та збереженню культурної спадщини регіону.

У науково-публіцистичній діяльності Богдана Хаварівського значне місце займають дослідження, присвячені історії населених пунктів Тернопільщини. Він підготував низку праць, що детально аналізують історичний розвиток, символіку та культурну спадщину міст і сіл регіону.

Зокрема, розглядаються такі села та міста, як Зарваниця¹⁷, Ланівці¹⁸, Ладичин¹⁹, Вишнівчик²⁰ та Теревовля²¹. У цих публікаціях автори детально проаналізували походження та розвиток місцевих гербів, їхню символіку та зв'язок із історичними подіями. Також вони висвітлюють ключові моменти історії цих населених пунктів, їхній культурний та соціально-економічний розвиток. Ці дослідження сприяють глибшому розумінню місцевої історії та культурної ідентичності громад Тернопільщини.

Окрему увагу Богдан Хаварівський приділив історії обласного центру – міста Тернополя²². Він підготував низку публікацій, що розкривають маловідомі сторінки історії міста. Зокрема, у статті «Тернопіль викупили за 175 тис. гульденів»²³, опублікованій у газеті «Тернопіль вечірній» у 2003 році, автори дослідили обставини викупу міста з приватної власності, що мало значний вплив на його подальший розвиток. У статті «Тернопільські марки», опублікованій у «Русалці Дністровій» у 2008 році, Хаварівський і Гайдай проаналізували поштові марки, випущені в Тернополі під час Другої світової війни, розглядаючи їх як важливе джерело для вивчення історії міста та його адміністративного устрою в цей період. Ці праці збагачують знання про історичні події та процеси, що формували сучасний Тернопіль.

У науково-публіцистичній діяльності Богдана Хаварівського значне місце займають дослідження, присвячені церковному життю та релігійній спадщині Тернопільщини. Серед його праць особливо виділяються статті, що аналізують церковне життя на території Галичини та Волині, а також архівні матеріали Почаївського монастиря.

---

¹⁷ Клименко О., Хаварівський Б. Була Зарваниця містом. *Божий сіяч*. 2001. № 10. С. 8.

¹⁸ Клименко О., Хаварівський Б. Ланівці. *Вільне життя*. 2001. 4 жовтня. С. 8.

¹⁹ Хаварівський Б. Ладичин (нині село у Теревовлянському районі). *Рада*. 2002. Грудень. № 5. С. 57-58.

²⁰ Хаварівський Б. Вишнівчик (нині село у Теревовлянському районі). *Рада*. 2002. Грудень. № 5. С. 58.

²¹ Клименко О., Хаварівський Б. Теревовля (місто, районний центр). *Рада*. Тернопіль. 2003. № 6. С. 89.

²² Хаварівський Б., Клименко О. Тернопіль крізь призму геральдики. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2003. Т. 10. С. 52-55.

²³ Клименко О., Хаварівський Б. Тернопіль викупили за 175 тис. гульденів. *Тернопіль вечірній*. 2003. 28 серпня (четвер). № 35 (1222). С. 6.

У цій статті, представленій на науковій конференції «Релігія і церква в національному відродженні України»²⁴ у 1993 р., Богдан Хаварівський дослідив церковне життя Галичини та Волині, спираючись на документи Державного архіву Тернопільської області. Автор зацентрував увагу на важливості збереження та вивчення церковних архівів як невід'ємної частини національної культурної спадщини. Він підкреслив, що ці документи відображають багатогранність релігійного життя регіону, взаємодію різних конфесій та їхній вплив на суспільно-політичні процеси. Хаварівський також наголосив на необхідності бережливого ставлення до цих святинь, адже вони є джерелом історичної пам'яті та духовного відродження нації.

У доповіді на науковій конференції «Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу»²⁵ у 1995 р. Богдан Хаварівський проаналізував значення архіву Почаївського Свято-Успенського монастиря для історичних досліджень. Він зазначив, що документи цього архіву містять цінну інформацію про релігійне, культурне та соціальне життя не лише монастиря, але й усього регіону. Автор підкреслив, що архівні матеріали Почаївської лаври є важливим джерелом для вивчення історії православної церкви в Україні, а також взаємин між різними конфесіями. Хаварівський закликав дослідників активно використовувати ці документи для відтворення об'єктивної історичної картини та подолання стереотипів, що склалися навколо діяльності монастиря.

Загалом, праці Богдана Хаварівського, присвячені церковній тематиці, роблять вагомий внесок у збереження та популяризацію релігійної спадщини Тернопільщини. Вони сприяють глибшому розумінню ролі церкви в історії та культурі регіону, а також підкреслюють значення архівних досліджень для відтворення повноцінної історичної картини.

Висновки. Науково-публіцистична діяльність Богдана Хаварівського займає чільне місце в сучасному українському краєзнавстві. Його багаторічні дослідження, присвячені історії населених пунктів, геральдиці, церковній історії, етнографії та архівним матеріалам Тернопільщини, суттєво доповнюють історичну науку та роблять вагомий внесок у збереження культурної спадщини регіону.

Богдан Хаварівський здійснив детальне вивчення історичного розвитку міст і сіл Тернопільщини, аналізуючи їхнє політичне, соціальне та економічне

---

²⁴ Хаварівський Б. Бережим наші святині: Церковне життя на території Галичини і Волині в документах державного архіву Тернопільської області. *Релігія і церква в національному відродженні України: Тези наук. конф.* / Укр. асоц. релігієзнавців; Тернопіл. краєзнавчий музей; Держархів Тернопіл. області; Тернопіл. худож. музей; ТДПУ; Тернопіл. мед. ін-т. Тернопіль, 1993. С. 81-83.

²⁵ Хаварівський Б. Архів Почаївського монастиря як джерело історичної правди. *Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу: Тези наук. конф.* / Укр. асоц. релігієзнавців; Держ. архів Тернопіл. області; Тернопіл. мед. ін-т ім. акад. І.Я. Горбачевського. Тернопіль, 1995. С. 94-97.

становлення. Його праці охоплюють широкий спектр питань, зокрема походження назв населених пунктів, особливості їхнього адміністративного устрою, важливі історичні події та роль цих територій у загальноукраїнському історичному контексті. Дослідження таких міст і сіл, як Борщів, Терехів, Ланівці, Великі Бірки, Кременець та багатьох інших, збагачують сучасну історичну науку новими архівними матеріалами, які раніше не були введені у науковий обіг.

Окремий напрям досліджень Богдана Хаварівського пов'язаний із вивченням міської геральдики Тернопільщини. У таких працях, як «Міська геральдика Тернопільщини», серія статей «Герби Тернопілля» та дослідження герба Кременця, автори аналізують процеси створення та трансформації гербів міст, їхню символіку, історичні витоки та значення для громад. Особливої уваги заслуговують його публікації про гербові марки Тернополя часів Другої світової війни, які є цінним джерелом для вивчення адміністративної історії міста та фінансової політики того періоду.

Важливою частиною наукової діяльності Богдана Хаварівського є дослідження релігійного життя регіону, що ґрунтується на архівних матеріалах. У таких працях, як «Бережимо наші святині: Церковне життя на території Галичини і Волині» та «Архів Почаївського монастиря як джерело історичної правди», він детально аналізує роль церкви у формуванні духовного та культурного простору Тернопільщини. Ці дослідження є особливо важливими в контексті вивчення міжконфесійних відносин та релігійної політики на західноукраїнських землях.

Як багаторічний працівник Державного архіву Тернопільської області, Богдан Хаварівський відіграв ключову роль у збереженні, систематизації та популяризації архівних матеріалів регіону. Його публікації сприяли введенню до наукового обігу маловідомих документів, що проливають світло на різні аспекти історії Тернопільщини. Зокрема, дослідження, присвячені гербовим маркам міської управи Тернополя 1941 року, розширюють уявлення про адміністративне управління міста під час Другої світової війни та є важливими для істориків-філателістів.

Науково-публіцистична діяльність Богдана Хаварівського має не лише академічне, але й суспільне значення. Його праці сприяють формуванню історичної свідомості мешканців регіону, популяризують краєзнавство як важливий напрям гуманітарної науки та стимулюють подальші дослідження в цій галузі. Його методологічний підхід, що базується на аналізі архівних джерел, етнографічних матеріалів і місцевої преси, може слугувати основою для майбутніх наукових розвідок.

Таким чином, науково-публіцистична діяльність Богдана Хаварівського відіграє ключову роль у збереженні історичної спадщини Тернопільщини. Його дослідження є цінним внеском у розвиток українського краєзнавства, що сприяє не лише глибшому розумінню історії регіону, а й формуванню національної пам'яті.

REFERENCES

Barmak, M.V. & Melnyk, R.P. (2025). Osobovyi fond Bohdana Khavarivskoho yak dzherelo vyvchennia yoho zhyttia ta diialnosti [Personal fund of Bohdan Khavarivskiy as a source for

- studying his life and activities]. *Visnyk nauky ta osvity* (Serii 'Filolohiia', Serii 'Pedahohika', Serii 'Sotsiolohiia', Serii 'Kultura i mystetstvo', Serii 'Istoriia ta arkheolohiia'): zhurnal, 1 (31), 2021-2033. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-2021-2033](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-2021-2033) [in Ukrainian].
- Buiak, H. (2022). Stanovlennia Bohdana Khavarivskoho yak osobystosti, hromadsko-politychnoho i kulturno-prosvitnytskoho diiacha (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) [Formation of Bohdan Khavarivskyy as a personality, public-political and cultural-educational figure (second half of the 20th – early 21st century)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii 'Istoriia'*, 2 (47), 67-74 [in Ukrainian].
- Buiak, H.B. (2023). Hromadsko-politychna i kulturno-prosvitnytska diialnist Bohdana Khavarivskoho (1948-2016 rr.): istoriohrafiiia problemy [Public-political and cultural-educational activities of Bohdan Khavarivskyy (1948-2016): historiography of the issue]. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy*. Tom XIV: Vymiry staloho rozvytku v teorii ta praktytsi. Y. Hzhesiak, I. Zymomia, V. Il'nytskyi (Eds.). Konin-Uzhhorod-Peremyshl-Kherson: Posvit, 14-16 [in Ukrainian].
- Haidai, O. & Khavarivskyy, B. (2002). Herbovi marki miskoho upravly Ternopolia 1941 roku [Coat of arms stamps of the Ternopil city administration in 1941]. *Ternopil vechirni*, 28 serpnia, 35, 10 [in Ukrainian].
- Haidai, O., Khavarivskyy, B. & Khanas, V. (2002). Predtecha: Polskyi rukh Opory na Ternopilshchyni 1939-1941 rr. [Predecessor: Polish Resistance Movement in Ternopil Region 1939-1941]. Derzharkhiv Ternopilskoi oblasti; Naukovyi red.: S. Tkachov. Ternopil: Pidruchnyky & posibnyky [in Ukrainian].
- Haidai, O., Khavarivskyy, B. & Khanas, V. (1996). Khto pozhav 'Buriu'? : Armiia Kraiova na Ternopilli (1941-1945 rr.) [Who reaped the 'Storm'? : The Home Army in Ternopil region (1941-1945)]. Ternopil: [b.v.] [in Ukrainian].
- Khavarivskyy, B. (1993). Berezhim nashi sviatyni: Tserkovne zhyttia na terytorii Halychyny i Volyni v dokumentakh derzhavnoho arkhivu Ternopilskoi oblasti [Preserving our shrines: Church life in Galicia and Volhynia based on documents of the State Archive of Ternopil Region]. *Relihiia i tserkva v natsionalnomu vidrodzhenni Ukrainy: Tezy nauk. konf. Ukr. asots. relihieznavtsiv; Ternopilskyy kraieznavchyy muzei; Derzharkhiv Ternopilskoi oblasti; Ternopilskyy khudozh. muzei; TDPU; Ternopilskyy med. inst.*, 81-83 [in Ukrainian].
- Khavarivskyy, B. (1995). Arkhiv Pochaiivskoho monastyrnia yak dzherelo istorychnoi pravdy [The archive of the Pochayiv Monastery as a source of historical truth]. *Pochaiivskyy monastyr v konteksti istorii ta dukhovnosti ukrainskoho narodu: Tezy nauk. konf. Ukr. asots. relihieznavtsiv; Derzh. arkhiv Ternopil. oblasti; Ternopil. med. inst. im. akad. I.Ya. Horbachevskoho*. Ternopil, 94-97 [in Ukrainian].
- Khavarivskyy, B. (2002). Ladychyn (nyini selo u Terebovlianskomu raioni) [Ladychyn (now a village in Terebovlia district)]. *Rada, Hruden*, 5, 57-58 [in Ukrainian].
- Khavarivskyy, B. (2002). Vyshnivchyk (nyini selo u Terebovlianskomu raioni) [Vyshnivchyk (now a village in Terebovlia district)]. *Rada, Hruden*, 5, 58 [in Ukrainian].
- Khavarivskyy, B. & Haidai, O. (2002). Do pytannia pro herb Kremetsia [On the issue of the Kremets coat of arms]. *Kremenets. Shliakh kriz viky: Prohrama nauk. konf. z nahody 775-richchia pershoi pysemnoi zhadky pro misto i 65-richchia Kremetskoho kraieznavchoho muzeiu*. Kremets, 2 [in Ukrainian].
- Khavarivskyy, B. & Klymenko, O. (2003). Ternopil kriz pryзму heral'dyky [Ternopil through the prism of heraldry]. *Studiji z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 10, 52-55 [in Ukrainian].

- Klish, A. & Seko, Ya. (2024). Spohady yak dzherelo vyvchennia zhyttia ta diialnosti Bohdana Khavarivskoho [Memoirs as a source for studying the life and activities of Bohdan Khavarivskiy]. *Visnyk nauky ta osvity* (Seriiia 'Filolohiia', Seriiia 'Pedahohika', Seriiia 'Sotsiolohiia', Seriiia 'Kultura i mystetstvo', Seriiia 'Istoriia ta arkheolohiia'), 12 (30), 1495-1507. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12\(30\)-1495-1506](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12(30)-1495-1506) [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2000). Budaniv [Budaniv]. *Nova ternopil'ska hazeta*, 19 hrudnia, 1 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Borshchiv [Borshchiv]. *Nova ternopil'ska hazeta*, 2, 1 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Bula Zarvanytsia mistom [Was Zarvanytsia a city]. *Bozhyi siiach*, 10, 8 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Butsniv [Butsniv]. *Nova ternopil'ska hazeta*, 3 zhovtnia, 2-3 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Lanivtsi [Lanivtsi]. *Vilne zhyttia*, 4 zhovtnia, 8 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Velyki Birky [Velyki Birky]. *Nova ternopil'ska hazeta*, 21 liutoho, 1 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Vyshhorodok [Vyshhorodok]. *Vilne zhyttia*, 22 lystopada, 8 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2001). Vyshnivets; Verbiv [Vyshnivets; Verbiv]. *Nova ternopil'ska hazeta*, 6 chervnia, 1 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2002). Stizhok [Stizhok]. *Vilne zhyttia*, 7 liutoho, 8 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2003). Miska heraldyka Ternopilshchyny [Urban heraldry of Ternopil region]. *Derzharkhiv Ternopil'skoi oblasti. Ternopil: Volia*, 500 p. [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2003). Terebovlia (misto, raionnyi tsentr) [Terebovlia (city, district center)]. *Rada*, 6, 89 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2003). Ternopil kriz pryzmu heral'dyky [Ternopil through the prism of heraldry]. *Studiji z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 10, 52-55 [in Ukrainian].
- Klymenko, O. & Khavarivskiy, B. (2003). Ternopil vykupyly za 175 tys. huld. [Ternopil was bought for 175 thousand guldens]. *Ternopil vechirniï*, 28 serpnia (chetver), 35 (1222), 6 [in Ukrainian].
- Pivtorak, S., Uniat, V. & Khavarivskiy, B. (2010). Yevrei na Ternopilshchyni [Jews in Ternopil region]. *Ternopil: Terno-hraf*, 120 p. [in Ukrainian].